

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LVIII/2

НОВИ САД
2015

- КРАПОВА, Iliyana. Subjunctive in Bulgarian and Modern Greek. Maria Louisa Rivero, Angela Ralli (eds). *Comparative Syntax of Balkan Languages*. Oxford: Oxford University Press, 2001, 105–126.
- ПРОГОВАЦ, Ljiljana. Determiner Phrase in a Language Without Determiners. *Linguistics* 34 (1998): 165–179.

Александра Јанић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за српски језик
Ђирила и Методија 2, 18000 Ниш, Србија
aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs

UDC 821.163.41-94

UDC 811.163.41'373.611

Ranko Bugarski. *Putopis po sećanju*.
Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug, 2014, 269 стр.¹

Постоје разни путописи, поред оних на какве сви прво помислимо. Овом књижевном, књижевно-научном или научно-популарном врстом се, обично, кроз неизбежну призму путничког личног доживљаја, описују догађаји, места и људи на путу, попут Дикенсових слика Америке, или, ближе нашим крајевима – Челебијиних описа Отоманске империје, или, пак, нашем времену – Џумхурових лирски обојених записа и запажања из Азије. С друге стране, Вида Огњеновић је, на пример, почетком овог века у свом делу путовала у *Њујорк*, покушавајући да разуме и с читаоцима подели зашто је Исидора Секулић у *Писмима из Норвешке*, можда најлепшем и најискренијем путопису српске књижевности, на свом несвакидашњем путовању пре стотину година записала да је Норвешка „земља где је од човека до човека пусто и далеко” и тако јој, ако не у времену онда бар у простору, у свом *Путовању у Њујорк* постала сапутница кроз ову лепу, далеку и нама слабо познату земљу.

Ранко Бугарски пак путује *по свом сећању* као историјском, географском, али пре свега интелектуалном, духовном и емотивном метапростору, формираном током плодног животног века широм света познатог и признатог научника, предавача и свестраног интелектуалца. Ова књига је, наиме, и аутобиографија и мемоарска проза и, условно речено, путопис, али, истовремено, она до краја не припада нити једном од споменутих жанрова. Двозначан наслов *Putopis po sećanju* крије две међусобно комплементарне путање – мемоарски путопис као путовање по временској оси сопственог живота на којој се, не увек линеарно, већ ауторовом лично асоцијативном логиком, нижу догађаји, људи и места који заједно сачињавају ауторово сећање као „просторну” *раван по*

¹ Овај приказ настао је у оквиру пројекта *Језици и културе у времену и простору* (бр. 178002), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

kojoj se фрагментарна radnja odvijā, ali, istovremeno, datih *īo seћању* – dakle, онако како и колико их се он сећа и присећа са данашње временске дистанце.

Пре него што крене на путовање по ауторовом сећању, читалац би, било да је лингвиста или не, требало да има у виду да дело које намерава да чита и јесте и није лингвистичка литература. Многобројни занимљиви догађаји који су у књизи описани, били они у кругу пријатеља, колега на конгресима или на многобројним путовањима по свету, могли су се догодити и професору атомске физике или медицине. Но, они би у том случају били проживљени и, што је овде још важније, *īпредстављени* на потпуно другачији начин, чиме већ на почетку овог осврта најављујемо главни „украc” и највећу вредност ове књиге – и лаичкој публици разумљиве језичке и лингвистичке додатке, коментаре и допуне, праве мале вишејезичне драгуље, који прате и употпуњују готово сваку епизоду, а неретко су проткани финим ненаметљивим хумором. Без обзира на то да ли се ради о успоменама из најранијег сарајевског детињства у Краљевини Југославији, илустрованима текстом ђачке заклетве на два српскохрватска писма, о језичкој слици мултиетничке Босне оличеној у именима с духовитим професионалним асоцијацијама, о ауторовом непотребном покушају да савлада мађарски изговор имена воза за Дебрецин или, пак, о комичним асоцијацијама на назив једне берлинске улице, ове својеврсне лингвистичке вињете неизоставно обогаћују текст. Све ово време, аутор, како му и доликује, није пасивни посматрач и записивач ових језичких појава, већ њихов активни чинилац – креатор, коментатор или критичар.

На овом месту вреди истаћи још једну битну одлику целог дела: Бугарски, наиме, тексту приступа с великом дозом искрености и на томе му ваља одати признање, пошто ни у ком случају не описује само догађаје у којима је ‘заблистао’, већ се, помало носталгично и са дистанце, опет обогаћујући их лингвистичким цртицама, присећа и ситуација у којима му, својом или туђом заслугом, није било ни најмање пријатно. Такав је, рецимо, догађај који се одиграо чим је први пут стигао у Њујорк, на Универзитет Колумбија, али и један каснији, у истом граду, чиме му се у сећање вратио и онај први. (Ово је одличан пример, условно речено, хипертекстуалности и интертекстуалности, којих у овој књизи не мањка – напротив, Бугарски нас веома често ‘враћа’ на већ описане епизоде, али и на догађаје представљене у књизи *Jezik i identitet*. Да је *Putopis po sećanju*, упркос ауторовом вероватном противљењу, којим случајем објављен у електронском облику, обиловао би хиперлинковима којима нас упућује на друге делове књиге, као и на своја претходна дела – овако, пак, од читаоца, али и од себе, аутор очекује активно читање и добро памћење.) Супротно ставу да непријатне епизоде из прошлости увек префарбавамо лепшим бојама и, рециклирајући их, покушавамо да их прикажемо у бољем светлу, Бугарски је на моменте неочекивано искрен према себи и својим, условно речено, манама, које су га у животу можда понекад коштале лакшег пута до неког циља.

На самом почетку, у предговору, аутор се читаоцу обраћа следећим речима које најављују карактер текста који следи: „Један калеидоскоп разноврсних интересантних догађаја из мог дугог живота и богатог искуства, који сведоче о разним временима, обичајима и људима које сам познавао. Они су представљени селективно и углавном несистематски, кроз низ сли-

ка датих у комбинацији грубог хронолошког и тематског редоследа, али са доста одступања и преклапања, како међусобно, тако и са деловима књига из 2010. и 2012. године” (стр. 6), при чему Бугарски на уму има своја претходна дела *Jezik i identitet* и *Portret jednog jezika*. Сећања на догађаје, места, познате и непознате људе, али и споменуте пропратне лингвистичке цртице, затим се нижу попут кадрова из вешто монтираног животног филма, кроз поглавља насловљена „Sarajevo”, „Polazak u svet”, „Dolazak u Beograd”, „Tri godine u svetu”, „Iskustva jednog putnika”, „Devedesete i nasleđe” и „Put po novom veku”. На овом месту ћемо направити малу дигресију, у складу с оправдано нелинеарном структуром самог дела. Наиме, како је први и највећи део (стр. 10–206), односно, главни ток *Putopisa po sećanju* одређен ауторовим успоменама на сопствена путовања и сваковрсна искуства током богатог академског живота широм света, тако ће и највећи део овог приказа бити посвећен управо овом сегменту књиге. Стога ће управо овде прво бити приказан сâм крај књиге (при чему, иако знатно краћи, он није ни по чему мање значајан), да бисмо се у остатку текста посветили горенаведеним опширним поглављима.

Најновије дело Ранка Бугарског има и други део, који се нумерички надовезује на први – почиње осмим поглављем насловљеним „Iz lingvističke memoaristike”. Како оно има много додирних тачака с претходним текстом, представља својеврсну спону између путописних мемоара (или мемоарског путописа) и преостала три сегмента. У овом делу књиге, према ауторовим речима, наставља се скицирање портрета четрдесет интернационално познатих лингвиста, онако како их је он доживео у сусрету с њима и њиховим делом. Наиме, обимно поглавље ауторове већ споменуте књиге *Jezik i identitet*, под насловом „Ogled iz lingvističke memoaristike” овде је у истом кључу ‘допуњено’ сећањима на познанство, сарадњу, а неретко и дружење, с америчким лингвистима Двајтом Болинцером, Делом Хајмсом и Виктором Фридманом, немачким професором Дитером Кастовским и недавно преминулим хрватским англистом Владимиром Ивиrom, присним пријатељем и колегом Ранка Бугарског још из давних дана њиховог заједничког боравка на Универзитетском колеџу у Лондону, на последипломским студијама код чувеног професора Рандолфа Кверка. О специфичном, занимљивом и пријемчивом стилу и садржини ових кратких есеја о значајним и заслужним великим лингвистима у ауторовом животу више је речено у приказу Твртка Прћића (2011: 322–327).

Девето и десето поглавље такође представљају логичне и од читаоца претходних ауторових дела сигурно радо прихваћене допуне тема којима се другде опширније бавио. „Nove slivenice” јесте наставак првог дела књиге сугестивног наслова *Sarmagedon u Mesopotamiji. Leksičke skrivalice* (BUGARSKI 2013), посвећене сливеницама – новом и доскора готово непознатом, а одскора веома продуктивном и креативном поступку творбе речи у српском језику, који већ низ година заокупља ауторову пажњу. Након уводног одељка и поделе најновијих сливеница по подручјима, с низом актуелних и духовитих примера и њихових објашњења (омладински жаргон – нпр. *џиберменџи*, децје установе и игре – *Научионица*, храна – *бесџелер*, пиће – *бокални солисџа*, занимања – *џлоџојед*, медији – *ФЕСТИџисџа*, рекламе – *млекономично паковање*, политички дискурс – *џаџриоџаџа*, установе – *Бурек Кинџ*, итд.), следи приказивање њихових творбених модела, дискусија приказаних категорија, исцрпан

речник наведених нових речи, те, на самом крају, додаток са „сличним вербалним експериментима”, попут *Sunce tuđeg weba*. Бугарски нас је, дакле, још једном обрадовао систематизованим корпусом изузетно креативних и забавних неологизама као вредним сведочанством о језичком, али и друштвеном, културном и политичком тренутку наше средине почетком 21. века.

Сам крај књиге – „*Selektivna bibliografija sociolingvistike 2012–2014.*” – наставак је библиографије за период 1967–2012. штампане у деловима у ауторовим ранијим књигама у едицији XX век, а састављена је према истим принципима селекције и обраде јединица. Тако овај изузетно значајан пројекат систематичног и свеобухватног бележења социолингвистичких публикација, у почетку на подручју целе СФРЈ, затим СРЈ, односно, СЦГ и, коначно, од 2007. године, у Србији, Ранко Бугарски и даље наставља истим жаром и са свешћу о неопходности постојања трага о драгоценом доприносу наше научне средине једној од свакако најактуелнијих лингвистичких дисциплина. О практичном значају и садашњој и будућој примени једне овако исцрпне библиографије сувишно би било даље писати.

Први и главни део *Putopisa po sećanju* једноставно али упечатљиво насловљен је *Sarajevo*. Кроз описе свог раног детињства проведеног у Краљевини Југославији, изгледа и духа Сарајева у то време, егзистенцијалне угрожености целе породице за време НДХ, својих најранијих преокупација и, испоставиће се – пресудног, одрастања у двојезичном и интелектуално подстицајном породичном окружењу, Бугарски читаоца преко основношколских и гимназијских дана води до својих студентских година и првих наговештаја своје будуће каријере успешног англисте.

Своја прва путовања у иностранство, тада много теже достигну и многима недоступно, аутор у поглављу „*Polazak u svet*” представља из културолошког и лингвистичког угла, кроз колаж занимљивих доживљаја и анегдота из неколико земаља западне и северне Европе, успут откривајући, потврђујући, али и демистификујући стереотипе о припадницима народа с којима се на путу сусретао. Нижу се интересантне епизоде из Келна, Хага, Ротердама, Брисела, Копенхагена, Стокхолма, Осла, Лондона... Треће поглавље, „*Dolazak u Beograd*”, читаоца накратко враћа на југословенско тле – тачније, у Београд, где Ранко Бугарски 1961. године постаје асистент за енглески језик на Одсеку за англистику Филолошког факултета. Аутор се ту присећа својих стамбених проблема и друштвеног живота – склопљених познанстава и пријатељстава, омиљених ресторана и локала, уз подсећање да је више о својој академској делатности у овом периоду написао у својим ранијим књигама.

Из Београда, Бугарски се, у три наврата (академске 1962/63, 1966/67. и 1969/70. године) отискује на „*Tri godine u svetu*”, што је и наслов четвртог поглавља – прво на постдипломске студије на Универзитетски колеџ у Лондону, код професора Кверка, затим као стипендиста Фордове фондације на Универзитет Колумбија у Њујорку и, коначно, трећи пут, као Фулбрајтов предавач за лингвистику – на Универзитет у Чикагу и гостујући професор – на Универзитет североисточног Илиноја. Из периода једногодишњег боравка у Лондону, аутор се најбоље и најрадије сећа тамошњих импресивних и богатих књижара и библиотека, а од, како их назива, ‘ваннаставних’ активности – лондонских пабова, али и једног тада склопљеног целоживотног

пријатељства, већ споменутог приликом приказивања деветог поглавља ове књиге. На првом студијском боравку у САД, 1966. године, почиње ауторова фасцинација Њујорком која ће, на основу његових даљих записа, потрајати до дана данашњег. Бугарски се бави његовим именом, улицама, ресторанима, књижарама, ни у једном тренутку не одступајући од доброг обичаја да све то пропрати сувислим и духовитим лингвистичким опажањима. Затим по највећем делу САД путује авионом, аутобусом (чувеним *Грејхаундом*) и возом (*Калифорнијским лахором* – тадашњим чудом технике и дизајна). Узвиком некадашњих америчких пионира – *Westward ho!* – започиње своје откривање америчког запада и југа. На овој великој турнеји нарочито су га импресионирани Сан Франциско и Њу Орлеанс, а посетио је и Лос Анђелес, Сан Дијего, Хјустон, Остин, Санта Фе, Велики кањон Колорада... С друге стране, мормонска престоница Солт Лејк Сити аутора није ни најмање одушевила. Ипак, најдубљи утисак на Бугарског, као предмет његовог лингвистичког и антрополошког интересовања, оставиле су посете индијанским резерватима у Њу Мексику и Аризони, нарочито обиласци резервата Индијанаца Хопи. Овом приликом преносимо и симпатичну питалицу којом аутор илуструје заинтересованост антрополога за обичаје овог племена: „Колико чланова има типична Хопи породица?” – „Четири: тата Хопи, мама Хопи, дете Хопи и антрополог.” (стр. 81). Повратак у Београд након венчања у Њујорку читаоцу је представљен и као кратак осврт на лепе и велике догађаје у тадашњем и будућем ауторовом приватном животу, пре свега на рођење синова и унукe.

Пето поглавље, насловљено „*Iskustva jednog putnika*” читаоцу доноси тематски више него хронолошки груписана запажања са стручних и научних боравака у иностранству и путовања по свету, или, како га аутор назива, „академски мотивисаног странтовања” (стр. 147). У овом динамичном, нарасе занимљивом и, сасвим оправдано, најдужем делу *Putopisa po sećanju* Бугарски прави пресек свих оних незаобилазних искустава која путнику остају као трајне асоцијација на неко путовање. Тако се аутор прво дотиче само наизглед тривијалне теме пасоша (црвеног, плавог, па опет црвеног), некадашњег лагодног преласка границе и каснијих мучних процедура добијања виза за одлазак у иностранство. Затим прелази на попис различитих типова авиона којима је летео, али и на читаоцу и аутору много занимљивије лингвистички мотивисано груписање аеродрома са којих је полетао или на које је слетао. Ту је и веома духовито представљена, како аутор каже, „многим путницима добро позната тематика јурњава да се ухвати лет” (стр. 105), уз пропратне невоље везане за „дехуманизацију аеродромских служби”, проблеме с пртљагом (које аутор врло практично решава), „лажне” дјутифри шопове и ригорозне безбедносне контроле путника. После, авиона, Бугарски прелази на возове и аутомобиле (тачније, таксије), уз одговарајуће комичне пропратне епизоде. Последњи велики тематски круг обухвата ауторова искуства с хотелима – од „бункерхотела”, „преко друмских механа, студентских домова и приватних станова, до хотела разних категорија” (стр. 121), као и с ресторанима, односно, храном и пићем. Читајући овај део књиге, вероватно ће многи пожелети да се нађу у описаним локалима у Стразбуру, Темишвару или Хелсинкију, док ће они који, као и сам аутор, „нису заклетни противници добре капљице” (стр. 131) прочитати где се може пробати најбољи виски

и попити добро пиво. При крају поглавља, утисци се сумирају кроз набрајање аутору најлепших и најпривлачнијих градова, дела природе, паркова, грађевина, улица, тргова, музеја и галерија, споменика... Са ових далеких меридијана, Бугарски читаоца враћа на простор бивше Југославије и наглашава како ни једног тренутка није запоставио свој академски ангажман у региону, те се са извесном сетом присећа својих пријатних боравака у друштву колега и пријатеља у Загребу, Сарајеву, Дубровнику, Новом Саду, Скопљу, Љубљани, Подгорици, Охриду, Суботици...

Као оштра супротност претходним поглављима, „Devedesete i nasleđe” описују много мање леп период ауторовог живота и рада. И поред знатних сваковрсних потешкоћа везаних за ове ружне ратне године, Бугарски наставља да пише, путује, држи предавања и излаже своје радове у земљи и иностранству, али се у великој мери посвећује и антиратном друштвеном ангажману. Својим бескомпромисним антинационалистичким ставовима и јавним деловањем на Београдском универзитету и у оквиру Београдског круга независних интелектуалаца, и тадашњим али и потоњим дистанцирањем од било каквог политичког ангажмана, Бугарски је само учврстио свој већ изграђени неоспорни морални интегритет у времену у којем је, показаће се, недовољан број интелектуалаца поступио попут њега. Супротстављајући се ширењу шовинистичке пошасте и бујању мржње, истовремено проживљавајући веома тешке личне тренутке, аутор нам, без самосажалења али с доста горчине, описује како је доживео и преживео понижења и неправде којима је бивао изложен (па у једном тренутку, као неподобан, и присилно и противзаконито удаљен са Филолошког факултета) и како је с тешким емотивним пртљагом, али чистог образа и непољуљаног моралног интегритета своје научно и друштвено деловање, па самим тим, и свој путопис по сећању, наставио и у новом – 21. веку, представљеном у последњем поглављу.

Закорачивши у осму деценију живота, Бугарски је 2004. године одржао низ предавања на шест престижних америчких универзитета, искористивши прилику да „обнови градиво” о овој великој земљи коју је већ одраније добро познавао, али и открије много тога новог и другачијег. Две године касније изабран је за члана Комитета експерата за Европску повељу о регионалним или мањинским језицима при Савету Европе, што је значило да ће у наредних десетак година готово тридесет пута боравити у Стразбуру, граду који је читаоцу овде представљен кроз неколико илустративних историјских, лингвистичких и културолошких скица. Аутор описује и специфичну језичку ситуацију у Баскији, пошто је домаћин научног скупа о вишејезичности и унапређењу језичких права био управо њен главни град Билбао. Осврт на ауторов доживљај прве деценије 21. века приводи се крају његовим размишљањима о утицају нових технологија на неке аспекте академског стварања као што су електронско издаваштво и дигитализација књига, те процес рецензирања и публиковања научних радова. Свестан утиска који без намере може оставити на млађе читаоце, Бугарски духовито и самокритично закључује: „Ипак не желим да ширим ову тужну причу, тим пре што верујем да сам неким претходним опаскама у овој књизи дао већ довољно повода млађим читаоцима да закључе како се на њеним страницама оглашава мрзовољни и цангризави маторац коме смета све што је ново и друкчије од онога како је било у

срећна времена, кад је он био млад и леп” (стр. 201). Путопис по свом сећању аутор завршава разматрањем свог односа према ‘идентитету’ – комплексном и слојевитом појму о чијим је употребама и злоупотребама више пута говорио и који сматра изузетно значајним, нарочито у светлу сталних и опасних поживања на групни и етнички идентитет на просторима бивше Југославије.

Putopis po sećanju пружа нам јединствену прилику да завиримо иза кулиса и одшкринемо једна мање приметна врата академског света, те да од самих почетака до данашњег дана испратимо оне околности у животу аутора које су, наизглед на маргинама фактографских података о његовом животу и раду, у ствари формирале Ранка Бугарског онаквог какав јесте, каквог га познају и због чега га цене генерације његових студената, сарадника, колега и научника широм света. Уместо правог закључка, ког и Бугарски у књизи овог типа с правом сматра непотребним и непримереним, ауторки ових редова, као и свим будућим читаоцима, остаје да му се захвали што нам је та врата отворио и обогатио нас великим животним и научним искуством једног, по речима самог аутора, „васпитањем, образовањем и духом – интернационалца и Европљанина”.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Прџић, Твртко. Још три нове књиге Ранка Бугарског. Језик и идентитет. Београд: Библиотека XX век, Књижара Круг, 2010, 278 стр. Аутобиографски део. Приказ. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* LIV/1 (2011): 322–327.

*

BUGARSKI, Ranko. *Jezik i identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2010.

BUGARSKI, Ranko. *Portret jednog jezika*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2012.

BUGARSKI, Ranko. *Sarmagedon u Mesopotamiji. Leksičke skrivalice*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2013.

BUGARSKI, Ranko. *Putopis po sećanju*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug, 2014.

Олга Панић-Кавџић

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за англистику

Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија

olgapk@sbb.rs